

MOLLA LÜTFİ ZINDIKLIK İTHAMIYLA MI ÖLDÜRÜLDÜ?*

(Was Mulla Lutfi Sentenced to Death for His Blasphemy?)

İsmail E. ERÜNSAL**

ÖZET

Tarihçiler ve hukuk tarihçileri II. Bâyezid dönemi ulemâsından Molla Lütî'nin zındıklık suçlamasıyla muhakeme edildiği ve suçunun sabit görülmesi dolayısıyla idam edildiği konusunda mütteliklerdir. Ancak bu kabul Osmanlı hukuk sistemiyle ve dönemin ulemâsıyla ilgili ortaya bazı sorular çıkarmaktadır. Acaba gerçekten Molla Lütî iddia edildiği gibi zındıklık suçlamasıyla mı idam edildi yoksa bu idam kararının arkasında ulema arasındaki rekabet ve bunun siyasi neticeleri mi etkili olmuştu? Bu makalede Molla Lütî'nin akranlarının tertipleriyle ve zındıklık suçlamasıyla öldürülüp öldürülmediği yeni bilgiler ışığında tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Zındıklık, Molla Lütî, ulema, Osmanlı Devleti

Abstract

According to historians and legal historians, Mulla Lutfi was accused of blasphemy and sentenced to death for his crime, but this recognition poses some problems concerning the Ottoman legal system and the ulama of that time. Had Mulla Lutfi actually sentenced to death for his blasphemy as claimed by contemporary scholars, or did the rivalry among the ulama and the political consequences of that antagonism cause such a sentence? In the light of new evidences, I will argue whether or not Mulla Lutfi was sentenced for that crime and killed as a part of a conspiracy organized by his peers.

Keywords: Blasphemy, Mulla Lutfi, ulama, Ottoman Empire.

* *Türklük Araştırmaları Dergisi*'nin 19. sayısında yayımlanan (İstanbul 2008, s. 179-196) makalenin genişletilmiş şeklidir. Bu makalenin yazımı sırasında yardımlarını gördüğüm asistanım Dr. Bilgin Aydın'a ve makaleyi okuyup görüşlerini bildiren değerli meslekdaşlarım Prof. Dr. Feridun Emecen'e ve Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye teşekkür ederim.

** Prof. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

Tarihçiler ve hukuk tarihçileri II. Bâyezid dönemi ulemâsından Molla Lütî'nin zındıklık suçlamasıyla muhakeme edildiği ve suçunun sabit görülmesi dolayısıyla idam edildiği konusunda müttetiklerdir. Ancak bu kabul Osmanlı hukuk sistemiyle ve dönemin ulemâsıyla ilgili ortaya bazı sorular çıkarmaktadır. Acaba gerçekten Molla Lütî iddia edildiği gibi zındıklık suçlamasıyla mı idam edildi yoksa bu idam kararının arkasında ulema arasındaki rekabet ve bunun siyasi neticeleri mi etkili olmuştu. Bu makalede Molla Lütî'nin akranlarının tertipleriyle ve zındıklık suçlamasıyla öldürülüp-öldürülmediği yeni bilgiler ışığında tartışılacaktır.

XV. yüzyılda zındıklık ve mühlidlik suçlamasıyla idam edilen II. Bayezid dönemi âlimlerinden Molla Lütî, kendine özgü bir şahsiyete sahip olması sebebiyle dönemle ilgili biyografik kaynaklarda uzun uzadıya yer aldığı gibi, trajik ölümü dolayısıyla da birçok araştırmaya konu olmuş ve idamının sebepleri de tartışılmıştır. Molla Lütî'nin hayatını ele alan kaynaklardaki bilgiler, bu konuda yapılan çalışmalarda gereği gibi değerlendirildiğinden¹ bu makalede bunların üzerinde durulmayıp sadece Molla Lütî'yi idama götüren süreçte hakkında yapılan şikâyetler ve ithamlar ortaya konulmaya çalışılacak ve katli konusuna farklı bir bakış açısı getirilip-getirilemeyeceği münakaşa edilecektir.

Molla Lütî'yle ilgili olarak yapılan araştırmalarda genellikle bu meselenin fikir hürriyeti bağlamında ele alındığını² ve XV. asırda Osmanlı devletinin resmî düşüncüyle uyuşmayan farklı görüş ve fikirleri bastırmaya ve engellemeye çalıştığını göstermeye gayret edildiğini görmekteyiz. Başlangıç noktası bu olunca da kaynaklardan bu hususu destekler cümleler seçilerek alınıp Molla Lütî “Namaz dedikleri kuru kıyam ve inhinâdur” dediği için bağnaz Osmanlı toplumu tarafından ilhâdla suçlanarak “seyf-i şerî'atle” katledilmiştir gibi bir sonuca varılabilmektedir.³ Sadece böyle bir

¹ Bu meselenin arka planının detaylı bir şekilde incelenmesi ve geniş bir tahlili ve bu konuda yapılan çalışmalar için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mühlidler (15.-17. Yüzyıllar)*, 2. Baskı, İstanbul 1999, s. 205-227.

² “fut mit à mort à cause de ses idées”: Abdülhak Adnan, *La Science chez les Turcs Ottomans*, Paris 1939, s. 35; “Osmanlı Türkiyesinde ilim ve fikir namına uğranılan ilk felaket olsa gerekir”: Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943, s. 47; “Öyle ki, Molla Lütî (öl. 1495) gibi hür düşünceli bir bilgin, kendisine kıyan mutaasıp gurubun “zındık” töhmetiyle hüküm giymiş, II. Bayezid istemeye istemeye, Hatibzâde'nin ısrarıyla idam kararını tasdik etmek zorunda kalmıştır”: Gönül Tekin, “Türk Edebiyatı: 13.-15. Yüzyıllar”, *Osmanlı Uygurluğu*, c. 2, yayına hazırlayanlar: Halil İnalçık ve Günsel Renda, İstanbul 2003, s. 521.

³ Buna rağmen, Hatipzade, adeta imza toplayarak, idam fetvasını tertibe muvaffak oldu; Molla Lütî; “Namaz kılmak kuru kuruya eğrilip doğrudur” demiş, dolayısı ile kâfir olmuştu ! Padişahdan fermanı da alındı, aksi takdirde, kul taifesi zaptedilemezdi ! Yeniçeriler, gûyâ, “Medresede kâfir müderris varmış !” diye galeyana gelirlerdi ! Molla Lütî küfür isnâdından elbette çok muztarip idi. Fakat devlet erkânından hiç kimse, Molla Lütî'nin Sinan Paşa için gösterdiği medeni cesareti göstermedi ve Molla Lütî, “Kelime-i şahadet getiren bir kâfir” olarak, 24 Aralık 1494 Salı günü Sultanahmet Meydanı'nda (At Meydanı) şehit edildi”: Hüseyin Hatemi, “Bilim Tarihimizde Bir Anıt İsim: Molla Lütî”, *Yeni Dergi*, Nisan-Mayıs 1994, Ankara, s. 16.

bahaneyle ve bir tertip sonucu dönemin büyük bir ilim adamının katledildiğini söylemenin, dönemin ilim zihniyetini ve hukuk sistemini pek de basite almak olup-olmadığı ise düşünülmemektedir.

Kaynaklarda ve belgelerde Molla Lütfi ile ilgili farklı suçlamalar bulunmaktadır. Bugüne kadar hemen hemen bütün araştırmalar *Şakaik* ve *Şaka'ık*'in Mecdî tercümesine dayanmaktadır. Bilindiği gibi *Şakaik*, Molla Lütfi'nin idamından 58; Mecdî tercümesi ise 87 yıl sonra kaleme alınmışlardır. *Şakaik* müellifinin problemlı meselelerde konunun tafsilatına girmeyip ihtisar etme gibi bir eğilimi vardır. *Şakaik*'a göre katlinin sebebi, dönemin ulemâsının Molla Lütfi'nin ilmine, irfânına hasetleri ve Molla Lütfi'nin sivri dilli oluşudur. Bu yüzden, başta Hatib-zâde olmak üzere, dönemin ulemâsı ilhâd ve zendeka suçlamasının arkasına sığınmışlar ve Molla Lütfi'nin hakkından gelmişlerdir.⁴

Mecdî ise genellikle konuya katkısını artırdığını gösterebilmek için süslü cümlelerle yaptığı tercümesini diğer kaynaklardan ve özellikle de şuarâ tezkirelerinden naklettiği bilgilerle⁵ zenginleştirme çabasındadır. Mecdî'nin mahkeme safahatıyla ilgili bilgileri nereden aldığı meçhuldür. Mecdî mahkeme sırasında 200 şahit dinlendiğini, her birinin bir madde naklettiğini yazmaktadır.⁶ Mecdî'ye göre de Molla Lütfi'yi idama götüren sebep, ulemânın tertibiyle ortaya atılan zendeka ve ilhâd suçlamasıdır. Ancak Molla Lütfi'nin katlinden uzun uzadıya bahseden Mecdî'nin *Latîf Tezkiresi*'ndeki aşağıda göreceğimiz "aşere-i muhabbese" hadisesinden hiç bahsetmemesi dikkat çekicidir. Dönemin bilinen kaynaklarının dışında Molla Lütfi ile ilgili bazı arşiv belgeleri de günümüze ulaşmıştır. Bunlardan en önemlisi meselenin anlaşılmasına önemli bir katkı sağlayan Molla Lütfi hakkında yazılan şikâyet mektuplarıdır.

Molla Lütfi hakkında yazılan üç şikâyet mektubu Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunmaktadır. Bu mektuplardan biri (TSA. E. 6345) imzalı, diğer ikisi ise (E. 8101 ve E. 10160/80) imzasızdır.⁷ Ancak muhteva ve üsluplarından anlaşıldığına göre üçü de Sinan Paşa'nın kardeşi Ahmed Çelebi [Paşa] tarafından yazılmıştır. Ahmed Çelebi, Molla Lütfi'ye şu konularla ilgili olarak ithamlarda bulunmaktadır:

⁴ Taşköprülü-zâde, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'maniye fi 'Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmaniye*, neşreden Ahmed Subhi Furat, İstanbul 1985, s. 279-283.

⁵ *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri, Hadaiku-ş-Şakaik*, A. Özcan'ın önsözü, s. XV, İstanbul 1989.

⁶ Mecdî, s. 297. Mahkeme safahatını bu kadar detaylı anlatan Mecdî, Molla Lütfi'nin hâfız-ı kütüplüğü ile ilgili bilgiyi yanlış nakletmektedir. Mecdî'ye göre Molla Lütfi, II. Bâyezid'in zamanında Hizâne-i âmire'deki kitaplara hâfız-ı kütüb olarak tayin edilmiştir. Mecdî, s. 296.

⁷ Bu mektuplardan ilk ikisini bulup "Fatih Devri Kütüphaneleri ve Molla Lütfi Hakkında Birkaç Not", *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi*, no. 33, İstanbul 1982" adlı makaleme ilim âlemine duyurmuş ve bazı bölümlerini de neşretmişim. İbrahim Maraş, üçüncü mektubu ortaya çıkardı ve Molla Lütfi hakkında hazırladığı tezde (*Molla Lütfi, Felsefi ve Kelâmî Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara 1992, s. 13-19) bu mektupların metinlerine yer verdi.

Mektuplardaki ithamlar:

1. Sinan Paşa'nın muhalefatıyla ilgili olarak bazı yolsuzluklar yapmıştır.
2. Fatih Sultan Mehmed'in kütüphanesindeki vakıf kitaplara hiyanet edip bazı kitapları değiştirmiş ve satmıştır.
3. Önceki eşine talakını vermek için elli-altmış bin akçe almıştır
4. Tokat'ta bir kişinin yirmi bin akçesini almıştır.
5. Darülhadis Medresesi'nin kütüphanesindeki *Sıhab-ı Cevheri* adlı eseri yerine başka bir nüsha koyarak almış, fakat fark edilince geri vermiştir.
6. Saray Kütüphanesi'nde görevliyken hiyanet ettiğini Sinan Paşa fark edince durumu gizlemiş; ancak görevinden azlettirmiştir.
7. Sinan Paşa'nın vakfiyesini gizleyip vakıfta yolsuzluklar yapmış ve bu husus Molla Kestelli tarafından teftiş edilip ortaya çıkarılmıştır.
8. Yapılan soruşturmalardan yalancı şahitler bularak kurtulmaya çalışmıştır.
9. Sinan Paşa'nın beşer altışar binlik kitaplarını otuzar kırkar akçalık kitaplarla değiştirmiş ve satmaya çalışmıştır. Otuzar kırkar akçalık kitaplar da başkalarına ait olup "bir tarik-i hiyanet" ile elde etmiştir.
10. Fatih Sultan Mehmed zamanında hiyanetinden ötürü Kazasker Meclisi'nde ta'zir olunmuş ve bimârhâneye girmiştir.

Mektuplarda Molla Lütfi "şerîr ü gaddâr bî-dîn ü bî-i'tikâd ü müzevvir ü mekkâr, zâlim dinsüz harâmî" olarak nitelendirilmekte ise de, zındıklık ithamıyla ilgili olarak herhangi bir hadiseye yer verilmemektedir. Ayrıca Ahmed Paşa, "Lütfî'ye ta'alluk[1] olmayan her ahad -kâyinen men kân- bu hâlâta ta'accüb idüp Lütfî'nin tezvîrine câzim olup bunun gibi zâhirüt-tezvîr müstehikkü's-siyâse kazıyyede bu kadar te'hîr olunup hak yerine varmadığına mütehayyirlerdir" dediğine göre, Molla Lütfî'nin yukarıda sıralanan uygunsuz davranışlarından ötürü siyaset edilmesini istemektedir.

Bu ithamların çoğunun ne derecede doğru olduğunu söyleyebilmek için herhangi bir belge veya bilgiye sahip değiliz. Sadece II. Bâyezid döneminde hazırlanmış bir katalogda⁸ kitaplarla ilgili ithamların doğru olabileceğini düşündürebilecek birkaç kaydın mevcudiyetinden haberdar bulunmaktayız. Mehmed b. Ali el-Fenârî tarafından hazırlanan Fatih Câmii Kütüphanesi'ne âit bu katalogda, kayıp kitapların yerine alınan kitapları bildiren notlar bulunmaktadır. Yirmiye yakın kitabın yanında "Evvel varakının evvelinde Mevlânâ Lütfî *Muhît*den bir cild diyü teslim itdi diyü yazılmış"; "Zahrında Mevlânâ Lütfî Halife teslim itdüğü kitaplardandır diyü yazılmış"; "Evvel varakının Besmelesi üstünde müselle-i Lütfî Halife 'ala'l-mütevelli diyü

⁸ BOA. D. HMH. SFTH. 21 941/B.

yazılmış” şeklinde notlar mevcuttur. Kayıp kitapların hepsi Fatih Sultan Mehmed Vakfı’ndandır. Daha sonraki tarihlerde bu kütüphaneye vakfedilen koleksiyonlardaki kitaplarda bu şekilde herhangi bir not bulunmamaktadır.

Molla Ahaveyn’in risalesindeki ithamlar⁹: *Mecdi* ve *Şaka’ik’a* göre mahkeme heyetinde yer alıp Molla Lütfi’nin idam kararına katılmakta önce tereddüd edip sonra bu kararı onayan Molla Ahaveyn’in zındıklıkla ilgili olarak kaleme aldığı risalesinde (*Ahkâmü’z-Zındık*) Molla Lütfi hakkında yaptığı suçlamalar şunlardır:

1. Peygamberliği “olabildiği kadar inkâr etmesi”.
2. Hâfız-ı kütüb olarak tayin edildiği sultanın kitaplarına ihanet etmesi ve bu yüzden azl edilmesi.
3. Feylesofların safsatalarına yapışıp şeriatın yüce düsturlarına taarruz etmesi.
4. Şahitlerin beyanlarına göre zındıklık, sebb (dine ve peygambere hakaret), ridde (dinden çıkma) suçlarını işlemesi.
5. Dili boşanmış, dizginleri saliverilmiş, deliliğe sığınmış, rezilliği yüzüne almış bir kişi olması.

Ahaveyn’in Molla Lütfi’ye isnâd ettiği suçlamalardan ikinci ve beşincisi hariç, diğer üçünden herhangi birinin sübutu halinde Molla Lütfi’nin zındıklığına kolayca hükmedilip katline fetva verilebilirdi. Ancak Ahaveyn’in nakline göre, bu toplantıda bulunan ulemâ için böyle bir karar vermek hiç de kolay olmamıştır:

Bunun üzerine aralarına görüş ayrılığı düştü ve mecliste karşılıklı mücadele ve çekişme uzayıp gitti. Ve bir hayli sürtüşme ve çekişmeden sonra, nihayet katline ve yeryüzünü onun saptırmalarından ve sapkınlıklarından temizlemeye hükmetmekte anlaştılar¹⁰.

Molla Lütfi’nin kesin olarak zendeka ve ilhâd suçunu işlediği sabit olmuşsa ulemâ niçin mücadele, sürtüşme ve çekişmeden sonra bir karara varabilmiştir?

Latîfi ve Sehî’nin Molla Lütfi’nin katliyle ilgili olarak gösterdikleri sebepler:

Her iki tezkire yazarının naklettikleri, bu meseleye yeni bir boyut kazandırmaktadır. Sehî Bey, Molla Lütfi’den bahsederken katliyle ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir:

Latîfe babında ihtiyarı olmayıp kimi gerekse donadup her kişinin hakkında garâyibât söylerdi. Ol ecilden mevâliden bazı ittifak idüp münafaka sureti ile sâhib-devletlere ğamz eyleyüp küfür söyledi diyü şehâdet itdiler. İstanbul’da At Meydanı’nda boynun urup katl eylediler.¹¹

⁹ Ocak tercümesi kullanılmıştır. *Zındıklar*, s. 346-347.

¹⁰ Ocak, *Zındıklar*, s. 347

¹¹ *Heşt Bihişt. Sehî Beg Tezkiresi*, hazırlayan Günay Kut, Harvard Üniversitesi Basımevi 1978, s. 151-152.

Görüldüğü gibi Sehî Bey, *Tezkire*'sinde Molla Lütî'ye ayırdığı bölümde katline sebep olarak sadece düşmanlığını kazandığı kişilerin anlaşarak kendisine küfür isnâd etmesini göstermektedir. Ancak Sehî Bey, Latîfi'nin "Mevlânâ Lütî-i maktulûn musâhiblerinden ve cümle-i 'aşeresinden biridür" dediği Abdülvâsi Çelebi'den bahsederken:

'Aşere-i muhabbesendir. Merhûm Sultan Bâyezîd ol tâyifeye hışm itdükte her biri perâkende olup terk-i diyâr idüp ğaybet itmişdi. Ol zamanda bu dahi diyâr-ı Aceme çıkup niçe zaman şughul idüp kesb-i fezâ'il ve tehzib-i mesâ'il kılup bunda Rûm'a geldükde râğbetle müderris olup âhir pâdişâh-ı sâhib-kıran zamanında kâdiasker oldu.¹²

demekte; ancak bu hadiseyi Molla Lütî ile irtibatlandırmamaktadır. Sehî'nin naklinden "aşere-i muhabbese"nin o devirde yaşayanlar tarafından bilinen bir hadise olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Latîfi'nin bu konuya daha geniş bir yer verdiğini görüyoruz. Latîfi sivri dilliliği ve dönemin ulemâsına meydan okumasına dâir bazı örnekler verdikten sonra katline sebep veya bahâne olarak 'aşere-i muhabbese olayını göstermektedir¹³:

Elhâsıl mevlânâ-yı mûmâ-ileyhin bu gûne nüktelerinden ve bu makule isti'âre ve kinâyelerinden ol asruñ mevâlisi ve ahâlisi münfa'il ü münkesir olup mûmâ-ileyhe muhkem hasm oldılar. İttifak ol esnada 'aşere-i muhabbese hadisesi vaki olıcak her taraftan husemâ husûmete yol buldılar ve tîğ-i adâvetlerin ser-tîz idüp kanın dökmege mânend-i seyf-i bî-dirîğ ve hayfa bel bağladılar. Hâl-i mu-sibet-meâlne dost u düşmen sîret-gûlar yüzinden ağladılar."¹⁴

Latîfi, Molla Lütî'ye ilhâd ve zendeka isnâdından hiçbir şekilde bahsetmemektedir. Naklettiğine göre, dönemin ulemâsı "aşere-i muhabbese hadisesini" bir ba-

¹² *Heşt Bibişt. Sehî Beg Tezkiresi*, s. 129-130.

¹³ Latîfi, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, hazırlayan, Rıdvan Canım, Ankara 2000, s. 483-484. Son yıllara kadar yapılan araştırmalarda göz ardı edilen bu hususa ilk defa İbrahim Maraş 1992 yılında hazırladığı yüksek lisans tezinde temas etmiştir (İbrahim Maraş, Molla Lütî'nin Felsefi ve Kelâmî Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara 1992, s. 19). İbrahim Maraş Latîfi tezkiresinde geçen "aşere-i muhabbese" kaydına dikkat çekmişse de muhabbese kaydını "vakıf mallarını elde etme" olarak yanlış yorumlamıştır. Bu yanlış yorumlama İ. Maraş'ın Latîfi tezkiresinin Mustafa İsen tarafından Latin harfleriyle yapılan sadeleştirilmiş neşrini kullanmasından ve dolayısıyla "muhabbese"nin imlasını yanlış tahmin etmesinden kaynaklanmıştır. Daha sonra Molla Lütî'nin idamının fikhiliği konusunda bir makale yayımlayan Şükrü Özen, İ. Maraş'ın yanlış yorumlamasını düzeltip "muhabbese"nin "mide bulandıran, karıştıran" anlamına geldiğini belirtmiş ve Molla Lütî ve yakınındakilerin hasımları tarafından böyle adlandırıldıklarının düşünülebileceğini söylemiştir (Şükrü Özen, "İslâm Hukukuna Göre Zındıklık Suçu ve Molla Lütî'nin İdamının Fikhiliği", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, no. 6, İstanbul 2001, s. 47-48). Ş. Özen de Latîfi tezkiresinin sadeleştirilmiş metnini kullanmıştır.

¹⁴ Latîfi, s. 483-484.

hane olarak kullanmış ve “Akibetü’l-emr katlini mûcib ü muktazî nesne idüp katli hususunda ikdâm u ihtimâm ve kıyâm-ı tâmm gösterüp emrin tamâm”¹⁵ etmişlerdir. Latîfi “ aşere-i muhabbese” hadisesi ile ilgili olarak Vâsi’î Çelebi’ye ayırdığı bölümde şu mütemmim malumatı vermektedir:

Mevlânâ Lütî-i maktulün musâhiblerinden ve cümle-i aşeresinden biridir. Ol zamânda ki ‘aşere hadisesi vâki’ olup ol tâyife teftiş emr olundukta hemân Vâsi’î degül hep bunlar Vâsi’ ancak diyü Sultan Bâyezid ol tâyifeye kahr u gazab sûretlerin göstericek bunların her biri havf u hazerden ıztırârî her biri bir cânibe firâr ve terk-i diyâr itdükte mumâ-ileyh dahi çıkup vilâyet-i ‘Acem’e gitmişdi ve müddet-i mütemâdî anda ‘azîm şugl itmişdi. Vakta kim bu hadise murûr-ı devrânla nisyân buldukta bu dahi yine diyâr-ı Rûm’a avdet idüp kadi-i taht ve kadi’asker oldu.¹⁶

Molla Ahaveyn’in *Abkâmu’z-Zındık* risalesindeki şu satırlar da muhtemelen bu hadiseye işaret etmektedir:

“Kendisini sefîh talebeden oluşan bir topluluk ve kısa akıllı câhillerden meydana gelen büyük bir kalabalık taklide başladı. Sapkınlığı güçlendi ve neredeyse insanların çoğu peşine takılır oldu. [Bunun üzerine] durum..... Sultan Bâyezid Han’ın eşiğine arz olundu. Bunun üzerine sultan hemen önce aşırı taraftarlarının, sonra da bizzat onun hapsini emr etti”¹⁷

Aşık Çelebi ise hased-i akran yanında Molla Lütî’ nin katlinde İskender Paşa’nın da rol oynamış olabileceğini imâ etmektedir:

“Kezâlik Hatib-zâde’nün Hâşiye-i Tecrîd’i hakkında muzahrefâtur, ben anun ipligin bâzâra çıkardayum, dakîkaların inceden inceye eleyüp götüne elek asayum diyü tonadurmuş. Vüzerâ-yı vaktiden İskender Paşa’nun dahi ba’zı hususdan merhûmdan tab’ı dil-gîr imiş, her zaman âh fırsatın bulsam dir imiş”¹⁸

Sonuç: Kaynaklardaki nakiller ile Sehî ve Latîfi’nin verdiği bilgiler göz önüne alınacak olunursa, Molla Lütî’ nin “serbest fikirlerinden” veya zındıklık ve ilhâda hamledilebilecek sözlerinden ötürü öldürüldüğünü söylemek pek kolay olmayacaktır. Her şeyden önce küfrünü açıkca ilan eden ve savunan Molla Kabız’a görüşlerinden vaz geçmesi için tanınan fırsatın Molla Lütî’ye niçin verilmediği sorusuna uygun bir cevap bulunmalıdır. Bilindiği gibi Kabız yakalanarak Divân-ı Hümâyûn’a getirilip uzun süren bir yargılamadan sonra görüşlerini savunamaz bir hâle gelince kendisine tevbe etmesi için nasıl fırsat verildiğini Celâl-zâde Mustafa Çelebi şöyle nakletmektedir:

¹⁵ Latîfi, s. 484.

¹⁶ Latîfi, s. 554-555. Bu bilgi de matbu Latîfi Tezkiresi’nde yer almamaktadır.

¹⁷ Ocak, *Zındıklar*, s. 346-347.

¹⁸ Meşâ’irü’ş-Şu’arâ, c. 2, yay. haz. Filiz Kılıç, İstanbul 2010, s. 731.

Dahi sözün var mıdır? İ'tikad-ı bâtıldan 'udül idüp hakkı kabul ider misin didiler. Mülhid-i mülzem i'tikad-ı fâsîdinde musır ve muhkem olup kabul-ı hakdan imtinâ' eyledi. Sü'-i i'tikad ile dâ'ire-i 'inâdda sâbit-kadem olıcak müfti, hâkimü'ş-şer'a mürâcaat idüp fetvâ emri tamâm oldu. Şer' ile lâzım geleni siz hükm idün didiler. Kadı-ı şer' dahi mülhîdden su'âl idüp mezheb-i ehl-i sünnet ve cem'ât üzre i'tikadı pâk tarikine sâlik olup döndün mü didiler. Çâre ve imkân olup hakka karar itmedi i'tikad-ı batılinda ke-mâ-kân ısrar üzre olıcak şer' ile katline hükm itdiler".¹⁹

Diğer taraftan *Şekâ'ik* müellifi Taşköpri-zâde, Molla Lütfi'nin katli sırasında orada bulunanlardan bir şahsın kendisine şöyle dediğini nakletmektedir:

[Molla Lütfi] devamlı kelime-i şehâdet getiriyor, kendisine isnâd edilen ilhâd suçlamasıyla bir ilgisinin olmadığını söylüyordu. Başı bedeninden ayrıldıktan sonra da kelime-i şehâdet getirmeye devam ettiği söylenmektedir.²⁰

Mecdî de benzer ifâdeler kullanmaktadır. Molla Lütfi kendisine isnâd edilen ilhâd suçlamasını reddettikten sonra "Hâşâ ki bende küfr ü ilhâd ola" demiştir.²¹

Birbirine benzer iki ilhâd suçlamasında takip edilen farklı uygulamaya nasıl bir izah getirebiliriz ?

Ayrıca dönemin ulemâsının işbirliği yaparak Molla Lütfi'nin katline fetva aldıkları söylemek, aralarında önemli âlimlerin bulunduğu bu topluluğa büyük bir haksızlık olacaktır. *Şekâ'ik* ve *Mecdî*, Molla Lütfi'yi yargılayan heyette bulunan ulemânın zendeka suçunun olduğu hususunda bir görüş birliğine varamadıklarını ve bazılarının alınan karara muhalif olduklarını nakletmektedirler. Molla Ahaveyn de uzun süren bir mücadele, sürtüşme ve çekişmeden sonra ulemânın bir karara vardıklarını söylemektedir. II. Bayezid'in üzerinde görüş birliği sağlanamayan bir kararı onaylamakta ve tahta çıktıktan sonra önemli eğitim kurumlarına tayin ettiği Molla Lütfi'yi sadece bu suçlamayla idama göndermekte pek istekli olmayacağını düşünüyorum. Bilindiği gibi, zendeka ve ilhâdla itham edilmek genelde dinî olmaktan ziyade politik sebeplere dayanan bir suçlamadır ve daha çok Safevî tehlikesinin ileri boyutlara ulaştığı Kanunî Sultan Süleyman'ın hükümdarlık döneminin ikinci yarısında yaygınlaşmıştır.²²

¹⁹ Celâlîzâde Mustafa, *Geschichte Sultan Süleyman Kânûnis von 1520 bis 1557, oder Tabakât ül-Memâlik ve derecâtü ül-Mesâlik*, yay. haz. Petra Kappert, Wiesbaden, 1981, s. 175a-b. Bu konu aynı şekilde *Hasan Bey-zâde Tarihi*'nde ve *Künhü'l-Ahbar*'da da tekrarlanmaktadır.

²⁰ *Taşköprülülü-zâde*, a.g.e. s. 280.

²¹ *Tercüme-i Şekâ'ik*, İstanbul 1269, s. 297.

²² "XV-XVI. Asır Osmanlı Zendaka ve İlhad Tarihine Bir Katkı" adlı makalemde de belirttiğim gibi, şu'arâ tezkirelerinde II. Bayezid döneminde yaşamış "vâsi'-meşreb, Şi'a-meşreb, Hurûfî, Kalendar, fâsık, mülhid birçok şâirden söz edilmekte ve bunların takibata uğradıklarına dâir herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır. (*Osmanlı Araştırmaları*, c. XXIV, İstanbul 2004, s. 127-157.

Molla Lütfi'nin zendeka ve ilhâd isnâdı ile değil de Osmanlı hukuk sisteminde suçun unsurları oluşmadığında sıkça başvurulmuş "sâ'î bi'l-fesâd" suçlamasıyla öldürüldüğü²³ ihtimalinin ciddi olarak dikkate alınması gerektiği kanaatindeyim. Toplum için bir tehlike oluşturan bazı fiillerle ilhâd, casusluk gibi bazı suçlarda gerektiğinde hükümdarın siyâseten veya ta'zîren ölüm cezası verebildiğini biliyoruz.²⁴ "Sâ'î bi'l-fesad" da bu tür bir suçlamadır. Molla Ahaveyn'in risâlesinde ve Ahmed Paşa'nın mektuplarında bu ihtimali kuvvetlendirecek cümleler ve özellikle de Latîfî'nin "İttifak ol esnada 'aşere-i muhabbese hadisesi vâki' olıcak her taraftan husemâ husûmete yol buldılar" şeklindeki ifadesi bizi bu şekilde düşünmeye sevk etmektedir. Öyle anlaşılıyor ki çeşitli sebeplerden ötürü birçok kişinin husumetini kazanan ve uygunsuz davranışlarından dolayı bir takım takibata maruz kalan Molla Lütfi, düşmanlarının ithamlarını savuşturmuş ve soruşturmalardan kurtulabilmişse de " 'Aşere-i muhabbese" hadisesinin ortaya çıkışından sonra kendisini savunamaz hale gelmiştir. Muhtemelen zındıklık ithamları, uygunsuz davranışlar, emanete hiyanet ve " 'Aşere-i muhabbese" olayı üst üste gelince Lütfi için mukadder akibet hazırlanmış ve Molla Lütfi'nin toplumun huzurunu bozmaktan dolayı idamına hükmedilmiştir. " 'Aşere-i muhabbese" hadisesi bardağı taşıran son damla olmuştur. " 'Aşere-i muhabbese" hadisesinin ne olduğu ortaya çıktığında eminim ki bu ihtimal kesinlik kazanacak ve o zaman Osmanlı hukuk sisteminin böyle bir komploya alet olduğunu söylemek gibi bir olumsuz düşünceden uzaklaşacağımız gibi, zendeka ve ilhâd suçlamasının Hanefi mezhebine uygun olup-olmadığı münakaşasından ve bu suçlamayla öldürülmenin fikhîliği tartışmalarından da kurtulmuş olacağız.²⁵

²³ Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, neşre hazırlayan V. L. Ménage, Oxford 1973, s. 195-196

²⁴ Mohammad Hashim Kemalî, *The Right to Life, Security, Privacy and Ownership in Islam*, Islamic Texts Society, Cambridge 2008, s. 28-29. Teorik olarak sultana ve vekili olan sadrazama tanınan bu hakkın uygulamada eyalet valileri ve askerî zümrenin ileri gelenleri tarafından da kullanıldığı görülmektedir. Bkz: Boğaç A. Ergene, *Local Court Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu: (1652-1744)*, Leiden 2003, s. 159.

²⁵ Şükrü Özen, Molla Lütfi'nin katliyle ilgili fetva verilirken "Hanefi mezhebi içinde kaldığını ve burada özel bir formül geliştirildiğini" savunan yazısını şöyle bitirmektedir: "Ne var ki makalemizin başından beri vurguladığımız gibi, Hz. Peygamber ve ilk halifeler döneminde ceza hukukunun konusuna giren bir suç olarak bile görülmeden zındıklık, tarihî ve sosyal olaylar neticesinde içtihadı dayalı olarak 'tövbe kabul edilmeden idam' gibi son derece ağır bir suç haline dönüştürülmüştür. Bütün bunlar ortaya koymaktadır ki bu hükmü aynen benimseyen Osmanlı hukuk sistemi, asıl kaynaklarla irtibat kurmadan sadece yerleşmiş hukuki normları hayata geçirme noktasında odaklanmış ve geçmiş hukuki doktrinin ihtiyaçlara imkân vermediği bazı konularda da destekleyici fermanlar ve şeyhülislam fetvalarıyla uygun kanunî yollar üretmiştir. Bu davada şayet hiç değilse en eski Hanefi kaynaklarda ortaya konan mezhebin konuyla ilgili yaygın anlayışı benimsemiş olsaydı, Molla Lütfi'nin şehadet getirmesi ve kendisine zındıklık ve ilhâd vasıflarının bulunmadığını belirtmesi, mahkeme heyeti tarafından tövbe olarak değerlendirilmek durumundaydı". a.g.m. s. 62.

Bu da bir bakıma Molla Lütfi'nin zındıklık ithamıyla katledildiğini savunmanın güçlüğünü göstermiyor mu?

*

*

*

Makalenin yayımından sonra “Aşere-i muhabbese” ile ilgili olarak Hüseyin Enisî'nin XVI. asırda yazdığı *Menakıb-ı Akşemseddin* adlı eserinde enteresan bir bilgi olduğu görüldü²⁶:

Rivâyet olunur ki: Göynük'de Akşemsü'd-dîn'ün bir tâcir komşusu var idi. Ol tâcirün üç oğlu ve bir kızı var idi. Ol kimse gözetdi bir gün şeyh hoş-hâtır olıcak oğlancıkları du'â ve himmet istemeğe şeyhe götürdü. Bunlara nazar idüp mura-kebeye vardı. Başın kaldurup büyügin ticârete iki küçüğün okumağa işâret eyledi. Ol ticârete ta'yin olunan mâldâr oldu, Hindistan'a ticârete gitdi anda vefât eyledi. Ve ol okumağa tayin olunanun biri âlim, kâmil fâzıl zâhid oldu 'âkibet Göynük'ten göçdi Bursa'da Orhaniye Câmî-i şerîfnde imâm oldu kırk yıl imâmet eyledi, Mevlânâ Muharrem Halife dirlerdi. Ve küçücük oğlunun ismi Saferşâh idi cemî' 'ulûm-ı zâhiri tekml idüp ilm-i kelâma ve felsefiyyâta meyl eyledi. İstanbul'da kendüye akran tokuz kişiyle müsâhib oldu nice zamân i'tikâdiyyâta ve felsefiyyâta müvâzabat eylediler. Tahrirât-ı kesîre ve takrirât-ı hazîreleri vardır. Ol kimselerinün her biri ferîd-i asr vahîd-i dehr idiler. Lâkin bi-irâdati'llâh dalâlete düşdiler, 'aşere-i muhabbese diyü halk arasında meşhûr oldılar. Cum'a günü olup halk câmie giricek anlar meyhâneye cem' olurlardı hamr içüp sarhoş olurlardı. Birisi pîş-i hûn tahtası üzerine çıkup istihzâen hatibe taklid eyleridi ve kendüleri tonadurdu, *evveluhâ kara-balı âhirühâ masmas ve hümâ merdûdâni 'indallâhi ve'n-nâsi* dirdi ve buna benzer çok kelimât-ı nâ-meşru' eyidürdü. ... Pes bunların ahvâli meşhur oldu. Sultan Mehemmed bunları ahz olunmak buyurdu pâdişâh havfından bunlar kaçdılar her biri bir taraf gitdi bulımadılar mezkûr mevlânâ Saferşâh diyâr-ı Arab'a vardı, 'arazi-i mukaddesede gezdi enbiyâ ve evliyâ meşhedâtına sâkin olup dergâh-ı Hakka tazarru' eyledi Allâhu ta'âlâ 'inâyet eyledi dalâletden hidâyet ve sa'âdete düşdi âhir yine diyâr-ı Rum'a geldi.

Menâkıb yazarı Hüseyin Enisî müteâkip satırlarda Saferşâh'la olan yakınlığını da şöyle anlatmaktadır:

Pes mevlânâ Saferşâh tasavvufi tekml eyleyüp ilm-i tasavvufta *Ziyâfâtu'l-İhvân bi-Matâ'imî'l-İrfân* adlu kitabı te'lif eylemişdür. Mevlânâ Saferşâh kadı ve müderris olmışdur kabr-i şerifleri Karaman diyarında Elmalu kazasındadır. Ve dahi zikr olunan tâcir Akşemseddin'e üç oğlın ve bir kızın du'â ve himmet istemeğe iletmışdi ki üç oğlunun ahvâli zikr olundu öyle olsa hazret-i şeyh ol kıza evlâd ile himmet eyledi 'âkibet Allâhu ta'âlâ ana evlâd virdi ba'zı toksan ve ba'zı yüz

²⁶ Hüseyin Enisi ve Menakıbı hakkında kısa bir bilgi için bkz: İsmail E. Erünsal, “Hüseyin Enisî ve Menakıb-ı Akşemseddin'i”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, c. XI, sayı 3, Ankara 1972, s. 172-175. Eserdeki bu bilgiye dikkatimi çeken değerli meslekdaşım Şükrü Özen'e teşekkür ederim.

yaşına vefât eyledi ortanca oğlu ki Pîr Ahmed Çelebi'dür bu menâkibi cem' iden Emir Hüseyin-i Enîsî'nün vâlidesinün babasıdır.²⁷

Hüseyin Enisî'nin Seferşâh'a yakınlığı dolayısıyla *Menakıb*'ın verdiği bilgilerin doğruluğunu kabul etmemiz gerektiğini düşünüyorum.

BELGELER

²⁷ Ali İhsan Yurt, *Akşemseddin (1390-1459) Hayatı ve Eserleri*, yay. haz. Mustafa Kaçalın, İstanbul 1994, s. 137-138.

Hüve'l-Hakk

Du'â-yı devlet-i ân âsitân bi-gû dervîş
Ki destgîr-i gedâ cüz du'â ne-hâhed bûd

[1] Hazret-i Risâletün sallâ'l-lâhu aleyhi ve sellem münevver ve mutahhar rûhi için bu ruk'a-i 'ubûdiyyete tamamca nazar-ı kimyâ-âsâr [2] müte'allik ola . Ben hâk-i hakirin hasmı olan müderris Lütfi ğâyet şerîr ü gaddâr bî-dîn ü bî-i'tikâd ü müzevir ü mekkâr [3] olduğu için küstahlık olunup bu arz-nâmeyle irtikâb olundu. Ol bana eylediği zulmü vü hayfı hâşâ ki kâfir dahî [4] müslümâna ide. Kassâm tashîh idüp ben fakîre virdüğü defterden hâriç kardaşum merhûmun mu'teber mukavvim [5] kitâbların ve esbâbın bel' itdikden sonra vakfın dâhî kendü murâdınca idüp mukarrer müseccel vakf husûs[1] olduğu [6] için tahammül itmeyüp kardeşlerüm merhûmlar yoluna fedâ-i rûha dâhî râzî olup ol âsitânenin adl-i şâmiline [7] ilticâ ve kendü istikâmetüme i'timâd idüp merhûm ve mağfûr hazret-i hüdâvendigâr tâbe serâhunun kitâbları hazinesine [8] ve vakf kitâblara Lütfî'nün envâ'-ı hıyânât ve etrâf-ı âlemde gayr-ı mütenâhî itdüğü tezvîrât ve telbîsât ve nifâkları [9] kendüyi irâe-i bâtilasıyla halka satmaları tezvîriyle sâbıkâ zevc-i evvelinden cebrile elli altmış bin akçe alup [10] talâk virmişdür. Bunun emsâli nice tezvîrler itmişdür. Hattâ bu eyyâmlarda Tokat'da bir kimsenün yirmi bin akçesine [11] tezvîr itmiş dirler. Ve Dârül-hadis medresesinin *Sihâh-ı Cevheri'sini* tebdil idüp almış imiş. Hâfız-ı kütüb mücidd olup [12] Mevlânâ Ahaveyn hizmetleri taleb itdükleri sebebden ihtiyât idüp gine virmiş dirler. Saray-ı Âmirede ser-vakte [13] girüp hıyânet-i 'azîme itdüğü ecilden merhûm Sinan Paşa ğâyet ihfâ idüp ol vakit anı hizmetden redd [14] itdürmüşdi. Fakîr edeb[e] ri'âyet idüp anun hâline ke-nârin 'alâ 'alem rûşendür diyu ta'arruz itmeyüp anun benüm hakkımda sen bir âciz ve [15] garîb kaldun diyu gayr-ı merbût iftirâlarına mültefit olmayup el-hakku ya'lû diyüp hayli müddetdir ki envâ-ı mesâyibe mübtelâ [16] ve bî-çâre-i min külli'l-vücûh sergerdân ve âvâre mezellet toprağına yüz sürüp yürürin her ahad ehl-i ilm ve gayrı anun tezvîrine [17] câzim olup ta'accüb iderler. Eğer aksâ-yı memleketde bir edna Türkten vâki' olsa bilâ-mecâl bi-kaderil-istihkâk mücâzât olunurdu. [18] Pây-i tahtda benüm gibi bir ehl-i ilm za'ife böyle hayf ola da hâşâ ol âsitân-ı ma'delet-penâhdan ki hak yerine varup [19] hayf (ü) dâd olmaya. Müseccel mûmzâ-aleyh ma'mûlun bih vakıfnâmei bel' ide. Ketm itdüğüne muttali' olmuş kimse dâhî vardır. Andan ol [20] vakfiye taleb ve tahsîl olunup ve ketm itdüğü hâric-i defter kitâbların ba'zı ki bi'l-fi'l zahir dâhî olmuşdur. Arada sağîre-i [21] yetîme hakkı var. Hem bel' itdüğü vakıf-nâmede vakfiyeti mestûr olan kitâblardan dâhî ba'zı bile bel' itmişdür. Ol [22] gizledüğü kitâblar dâhî çıkarılmaya te'hîrden murâdı ol kişinün dürlü dürlü sûret-i tezvîrlere sülûk itmegimiş. [23] Ol şühûd-ı zûrunun keyfiyet-i rücû'-ı hâli ve bâkî kazâya icmâlen Kadıasker efendilerün ma'lûmlarıdır kişi ta'yyün [24] ve i'tibâr buldukça havfı vü ihtiyâtı ziyâde olacağı iken ol bî-aslın bunun bigi tezvîrâta ikdâmına ve cür'etine sebep [25] olmuşdur. Ğâyet-i acz ü hayretimden

[1] Hazret-i risâletün salla'llâhü aleyhi ve sellem münevver ve mutahhar rûh-ı pâkî için emr olunan sûret-i istiftâya bî-garaz makbûl [2] olan müftîlerün yazdukları fetvâlara mütâlâ'a olunup bu ruk'a-i ubûdiyete tamâmca nazar oluna müddet-i medîde [3] dir ki mübtezel ve sergerdân yürürüm tâkatım tâk olup inâyet ol âsitân-ı âsumân- rifâtdan ola âmin.

[1] Leb-i edeb ile zemîni bûs idüp hezâr 'acz ve tazarru' ile yüz sürüp ma'rûz-ı bendegî oldur ki eğer bu hâk-ı hakîre [2] zerre eşi'a-i 'inâyet-i hâkâniyye lem'ân itmeyecek olursa vâdi-yi hayretde zulumât-ı mazlûmiyetde vâlih [3] ü sergerdân ve bî-çâre bî-dermân kalmışdır. Bir zâlim dinsüz harâmî bir hânedânun evvel âhir nesi [4] varsa gâret idüp ol iki şâhid-i zûrun birisi merhûm kardeşimin hemân müteveffa olduğu gibi [5] mühür yüzüğün uğrıluyup hiyânet itmiş sonra Lütfi anunla ittifâk idüp vakfa anı câbî idüp muradınca şâhid [6] itdürmüş mücerred ekser nefâys kitâbların ki ekser mevâlî ve gayr muttalî'lerdir tahte'l-minber bât [?] ile tebdîl ve tağyîr idüp kıymet [7] ve bahâda yüzbinlikden ziyâde meblağî bel' idüp 'ulûmda vâlid monla merhûmun ve ba'zı Sinan Paşa merhumun [8] ve merhûmun kendünün havâs ve nakdî nesi varsa esbâbun dahî kimin hufyeten kimin 'alâniyyeten dürlü [9] dürlü tezvîrlerle alup muhit olup bi'l-fi'l tasarruf ider el-hâletü hâzihî hiç ihtiyât u bâk(ı) dahî yok [10] zîrâ gördi ki bunun gibi fâhiş tezvîrinde olan zûr şâhidlerin ki bunun gibi kimesnelerdir her birisi niçe [11] vücûh-ı şer'iyeye ile niçe mecrûhlardır zâhirken, şehâdetlerinde hüccete muhâlif dahî şehâdet ideler [12] onların emsâlî şühûd-ı zûr teftîş olunduğu tarîk-i urfle teftîş olunmayup alâ-vechi'l-istiksâ [13] hallerine ittilâ' maksûd olmayup şöyle meccânen koyuvirildi. Her müteşekkînün müfettişinün 'arz- [14] nâmesi ile 'amel olunup makbûl olur. Mevlânâ Kestelî gibi bî-garaz müstakîm hakkânî monlanun hükm-i [15] hümâyûn mücebince teftîş idüp Lütfi'nün hiyânât bâbında ba'zı şühûd-ı udûl ile [16] ve ba'zı ikrâr ve ba'zı ihvân-ı mevâlîden ve gayrıdan ahbâr istimâ' itmekle zâhir olan kazâyâdan ba'zın ketb [17] idüp arz-nâme ile i'lâm eyledi. Meselâ fevtinden sonra meclisde merhûmun vakfiyesi zâhir olduğuna [18] hem Lütfi dizi altına alup ketm itdiğine ol meclisde hâzır olan muttalî' olan şühûd-ı udûlün şehâdetin [19] i'lâm itdi. Ma'a hâzâ vefât idinceye dek merhûm ben vakf-ı müseccelim üzerine mukarririm deyüp vakfiyesine [20] ve vasiyyet-nâmesine ve vakf olan kitâblarının ve gayrınınun defterine bir niçe mu'temed Müslüman kimesneleri [21] işhâd itmiş bi'l-fi'l şehâdet iderler. Ve dahî evrâk mahfûz olduğu kutunun mühr[ü] bozulup [22] vasiyyet-nâme ve defter-i merhûm vardır didüğün dahi istimâ' idüp sonra zâhir olmaduğün dahi [23] ikrâr itdüğün i'lâm eyledi ve Lütfi'nün kitâblar bâbında hiyânetine ba'zı 'alâyim ve kassâmın ikrârıyla zâhir [24] olan ba'zı delâyil i'lâm idüp ve ekser mevâlînin ve merhûmla ihtilât iden kimesnelerin Lütfi'nün [25] tezvîrine ve hiyânetine cezmlerin istimâ' idüp i'lâm eyledi. Ammâ ol arz-nâme mücebince şer'le 'örfle [26] hakkından gelinmeyüp şimdiye dek henüz eser zâhir olmadı. Bu tezvîrâtda sûret-i şer' ile nakza da [27] mecâl olması bu vechle zuhûr bulduktan sonra ber-müceb-i ma'delet ve muktezâ-yı saltanat hak yerine [28] varmak zâhir iken

mukayyed olunmayup gine sûret-i şer' ile nakz olunmağa havâle olunup müftiye istifât [29] itmek emr olundu. Ma'a hâzâ *Fetevâ-yı Bezzâziye*'de ve *Mutavvel*'de mestûrdur ki sultân bir hâdisei ma'lûm itse [30] ana vardır ki nakz ide. Fetevâ-yı Muhîr'de bu dahî mestûrdur ki ilm ya müşâhede itmekle ya ikrâr istimâ' [31] idüp ya hâricden akvâl istimâ' itmekle olur deyü. Eyle olsa hiç havf olmayup ol [32] beşer altışar binlik kitâbların ki otuzar kırk akçalık kitâblarla istibdâl itmiştir. Fakir, hazret-i [33] hilâfet-penâhdan -hullidet saltanatuhû- arz olunup fermân-ı kazâ-şân nâzil olmayınca ol- [34] mugayyerâtı satmağa izin ve rızâ virmeyüp men' itdikden sonra ben gâyib iken bir cum'a [35] gün haylisin satmış. Kadıasker efendi meclisinde bi'l-müşâfehe muhâsama idüp Kadıasker dahî emr [36] eyledi ki cemî' kitâbları Bezzâzistan'da fakîr ma'rifetiyle emânet ola gâvgamuz nizâ'muz ber-taraf olunca deyü. [37] Ol kütüb-i muğayyerenün dahî her biri bir kimesnenün ya vakf ya mülkidür, bir tarîk-i hiyânet ile eline girmişdür [38] ba'zınun üzerinde lâzımü'l-mahv hutût vardır. Lâ-cerem ihmâl ve te'hîrle def itmek kâd idüp ekall [39] yârî tedârik itmek için emre imtisâl itmeyüp emânete komadı. Kat'â merhûma ve fakîre ve [40] Lütfi'ye ta'alluk olmayan her ahad -kâyinen men kân- bu hâlâta ta'accüb idüp Lütfi'nin tezvîrine câzim olup [41] bunun gibi zâhirü't-tezvîr müstehikkü's-siyâse kazıyyede bu kadar te'hîr olunup hak yerine varmadığına [42] mütehayyirlerdir. Vakf husûsunda hod bu za'f-ı muktediye [?] nef-i dünyevî âyid değildir. Hemân merhûm fakîr için [43] ta'yîn idüp hayatında da ba'zın mahalline sarf idegeldüğü vakfın zâhirdir ki 'âdetâ mezarından kendü [44] kalkup hayât bulup tashîh itmez. Zarûrî muktezâ-yı uhuvvetçe merhûmun vakf-ı müseccel murâdınca mukarrer [45] olup hakk-ı fukarâ yerine varsın deyü şunca zamandır ki sa'y ve zahmet çekerüm. Birkaç azizi, varup Lütfi [46] erâcif ke-limât ile ebâtılın sûret-i hakda irâ'e idüp kendüyi satup ibrâm ve ihlâl ile murâdına [47] tâbi' itdürüp dahî sarîh vakf idüğün bilüp merhûmla söyleşüp Lütfi'ye ta'allukunun 'adem-i cevâzın ol [48] merhûmdan ma'lûm eylemişim. Hatta dest-i hattı ile nasihat idüp bu vech üzerine Lütfi'ye mektûb gönderdi idi. Fakîr [49] Lütfi'ye virmedim bi'l-fi'l turur. Böyle iken hem şer'an dahi vakfda husûsan rucû'da hasm olmazken [50] hasm olup vekil yüzine Lütfi'nin tezvîrin istimâ' itdirmiş. Kadıya hükm-ı şerif varmayup müvellâ değil iken [51] fakîr varmağa da tahammül itmeyüp müsâra'at idüp hükm idüp imzâ olunmuş. Ba'de'l-vukû' nâcâr olup [52] hilâf-ı hak her biri mukırr olup yürürler. Bu fakîrin de'b[i] değildir. Bu kadar dahî hâle zarûret ider. [53] pes bi-hamd'l-lâhi Bârî-i te'âlâ 'azze ismühû 'avni ile sûret-i şer'a dahî min külli'l-vücûh muhâlif olup hükm-i kadı [54] bi'l-fi'l bâtl-ı mahz olup sâbıkâ imzâ ve tenfiz itmekle arz[a] mute'allik olmayan makbûl-ı 'âlem mufti Hoca- [55] zâde sellema'llâhu hazretlerinin ma'kul-ı atabesin bile-beyân itmekle dahi bunun hasm olmadığına fetvâsı gelüp mevlânâ [56] Hüsâm-zâde hizmetlerinden dahî bi-'aynihî fetvâ geldi, efendilere ve cemî'-i erkâna 'arz olundu min ba'd hâşâ [57] ol Âsitândan ki nev'a te'hîr olunup hak yerine varmaya. Mütezarri'dür ki bahr-ı kulzum-i inâyet-i hâkânîden [58] emvâc-ı avâtıf-ı hüsrevânî telâtum ve temevvüc idüp 'âlemden bunun gibi tezvîr-i fâhiş idenlerin ırzın [59] kesüb hayf dâd olunup cemî'-i kulûb-ı nâsa hey-

bet ve 'izzet bırakmakla yevm-i âhîret ki [60] *yevme lâ yenfau mâlun velâ benûndur* rahmet-i Rabbi'l-'âlemîne ve şefâ'at-ı seyyidi'l- [61] mürselîne tevessül kâd oluna hazret-i hüdvendigâr-ı merhûm [62] tâbe-serâhu zamânında Lütfi bimarhâneye girüp Kadîsker olan meclisinde ba'zı hiyânet için ta'zir olduğın cemî'i 'âlem bilür anı unudup bunun gibi 'azîm tezvîrlere mübâşeret itmiş anun hâli ma'lûmdur ne dimek gerekdür. Bâkî fermân yed-i kudret ve kabza-i irâdete menût ve merbûtdur

Bevt:

Ve fevzütü emrî ilâ ardi bâbihi
Fe-in şâ'e ahyânî ve in-şâ'e etlefâ

TSA. E. 8101

... سنه ...

لدیاب الیوم من یومین ادم مع خیر شریکی
اولدی که موها تب روزگار و کجا بد
چرخ غدار لذنن چرخون حقر ضعیف
لری از قدرت آبی در که اودن بارق دن
آواره نه کل لویجی میجره و کرمان بوستان
عزت ۲ اولان جمع متا صدندن قار
لقی حق و در دیو تعظیم ادب و قوت بندیه
غیره لطفی تک نزهت وین اکلار و الحقی
معلوم دیوب یوررم منو بیکر کیشی معنای
موز که با جمله حق لبا سکا کتدرب خیزد ایش
اکلار اکلدر لطفی انواع لایم موصوف
اولان زورست علمدن اول سیمت ادوب
تکلب جورب حکره کیمینه جای ککر کیم جنای
و سرب نراد خورشادت اندرب بر کمالی
در که او کردب الدوعی شرعی دوی جمن
کنز لیبوب یورر ظاهرد که اول سیمت لیلان
سوی لولا و ما زله نزهت و بیه معلوم اولوق اولور
سکا دینه اینه لرا ایدلر کله و نوز و جیم حکره
اولون غنیز لردن ما اولور کله و و اوق جوم ایش
لور اولر کله تدوة الکوا اولر کله ایش
سکر ایشک مالمون صورت اولور اولر کله ایش
معیشت ایشک لیلان اولور اولر کله ایش
حق لیلان اولور اولر کله ایش
فرمان بد قدره منوط در جا کله مملوک
خلع تمام دوی اولور کله اولور کله ایش
روزگار فزون مسکیم با و نهر لیلان

[1] Hüve'l-Melikü'l-Adl

[2] Leb-i edeb ile zemîn bûs idüp ma'rûz-ı bendegî [3] oldur ki :

Bu mesâyib-i rûzgâr ve mekâyid-i [4] çarh-ı gaddâr elinden ciger-hûn, hakîr ü za'îf bu müsibetlerin [5] üzerine dört aydır ki evden, barkdan [6] âvâre min kül-li'l-vücûh mütehayyir ve sergerdân bu âsitâne-i [7] izzetde olan cemî'-i mekâsıdından kardaşlık [8] hakkıdır deyü takdîm idüp vakıf malında ve [9] gayrıda Lütfi'nin tezvîrin izhâr idüp *el-hakkû* [10] *ya'lû* diyüp yürürüm. Müzevvinin dahî ma'nâsı [11] budur ki bâtila hak libâsın geydürüp gayr-ı vâkî'i vâkî' [12] izhâr itmekdür. Lütfi envâ'-ı töhmetle mevsûf [13] olan zûr şâhidlerin evvel töhmet idüp [14] çeküp çevirüp sonra kimine câbîlik sonra kimine dünyâ [15] virüp murâdınca şehâdet itdirüp bir iki aydır ki [16] öğredüp alduğı şer'î didüğü hüccetin [17] gizleyüp yürür. Zâhirdir ki ol şâhidler yalan [18] söyledük dimezler. Tezvîr ma'lûm olmak, ol [19] şâhidlerin hâlin evvel ne dediklerin ve ne vecihle sonra [20] şehâdete ikrâr etdiklerin ve vâkıf-ı merhûmla ihtilât [21] iden azizlerden mâ-fi'l-vâkî'-i hâl teftiş itmekle zâhir [22] olur. Üste kıdvetü'l-mevâlî Mevlâna Kestelli hizmetlerine [23] tekrâr hükm-i hümayûn sadaka olundu. A'yân cem' idüp [24] teftiş eylemiş zâhir olanından ba'zın arz eylemiş. [25] Hak zâhir olmak bundan artuk olmaz. Bâkî [26] fermân yed-i kudrete menûtdur hâşâ ki mazlûmun [27] zulm-ı zâlimden dâd olunmaya. Devlet-i ebed-peyvend [28] rûz-efzûn mustahkem bâd [...].

Topkapı Sarayı Arşivi E. 10160/80